

אזכרה לקהילת קובל ולשני פעיליה שהלכו לעולמם, אהרון שטיין ואלי מנדל

היכל יהדות ווהלין, יום חמישי, 6 ביוני 2009

ד"ר גדעון גרייף

לכבוד הוא לי להעלות קווים לדמותם של שני חברים יקרים, אנשי קהילת קובל, שתרמו את מיטב שנותיהם להנצחת קהילת קובל ומורשתה המפוארת ולעידוד הפעילות בקרב הדורות הצעירים, הדור השני והשלישי. לזיכרם של אלי מנדל ואהרון שטיין היקרים איחד את דברי הערב, אך לפני כן כמה קווים אופייניים לקהילת קובל, בה נולדו ובה מצוי כור מחצבתם של אהרון ואלי.

יהודי קובל הצטיינו בתום לבב, בהסברת פנים ובאהבת ישראל. "מעולם לא נזדמן לי לראות יהודי בקובל מרים ידו על יהודי אחר", כותב בזיכרונותיו הרב ד"ר מיכאל גרייבר. "לעומת זאת הייתי עד ראייה כיצד הגנו יהודי קובל על כל יהודי, ללא הבדל, במקרה של חשד של פגיעה מצד גוי. מספיק היה שילד יהודי כבן 7, יתפרץ לאיזה בית, או חנות, בקריאה: "ראיתי גוי רודף אחרי יהודי", שתכף ומייד, ממש כהרף עין, יתאספו עשרות צעירים יהודים לעשות שפטים בגוי, המעז לנסות להתקיף יהודים. יהודי קובל ברחוב, בבית ובבית הכנסת היו מוכנים בכל עת לעזור ביד רחבה לכל יהודי נצרך, ועל אחת כמה וכמה לחייל יהודי זר במקום. בקובל, הסמוכה לגבול, נמצאו תמיד הרבה גדודי צבא רגלים, פרשים ותותחנים. מספר החיילים היהודים היה תמיד רב, וכל תושב יהודי מצא לנכון בכל הזדמנות, להזמין לביתו חייל אחד, או יותר, לארוחה, על אחת כמה וכמה בשבת ובמועד. פעם אחת, ב-א' דחול המועד פסח בבוקר, הודיעו פתאום, שהגיעו חיילים יהודים רבים ויש צורך במאכלי פסח. מייד התאסף נוער רב מכל הסוגים, תלמידי גימנסיה ושוליות פועלים, בנות טובים ועוזרות בית, ובהתלהבות רבה אפו בתוך שעות אחדות מצות בידיים בלתי אמונות והכינו את כל הדרוש בבית החרושת למצות".

אופיינית להצטיינותם של יהודי קובל ברוחב לב ובנכונות לנדב ולתרום לכל דורש היא העובדה, כי בקובל התקיימו הרבה מוסדות צדקה רשמיים ובלתי רשמיים: "מושב זקנים", "ביקור חולים", בית החולים היהודי, "לינת הצדק", "מלביש עירומים", "בית יתומים", "גמילות חסד". כל המוסדות האלה התקיימו על תרומות קבועות חודשיות של יהודי קובל ולכל אחד מהם היה שיעור תרומה קבוע. רוחב לבם של יהודי קובל בא לידי ביטוי באירועים שונים, כמו למשל בעת ביקורו של המנהיג הציוני זאב ז'בוטינסקי, בעת מחלת הדיין שיק, בעת הפוגרומים ברוסיה ובמגבית למען קרן היסוד. בכל ההזדמנויות האלה תרמו יהודי קובל סכומים עצומים, והצילו חיי יהודים רבים ממוות ברעב ובמאסר. עוד ראויים לציון רגשותיהם הציוניים של יהודי קובל. יהודי קובל הצטיינו בלב יהודי חם וברגש לאומי חזק, באהבת ארץ ישראל ללא גבול וללא סייג. הפצת השקל הציוני וההתרמה לקרן הקיימת ולקרן היסוד התנהלו בקובל בהתלהבות ובסדר מופתי. קובל הייתה מפורסמת לטובה בין מנהיגי הציונות ברוסיה, ומשום כך היו מבקרים בה בתכיפות נואמים ציונים, מרצים ושליחים. מוסדות חשובים בתחום העזרה ההדדית היו הבנקים היהודיים בקובל, כמו למשל הבנק לאשראי הדדי, מרכז המסחר היהודי ואחרים.

קובל הייתה אחת הקהילות הראשונות ששלחו תלמידים לגימנסיה העברית הרצליה בתל-אביב. הנוער היהודי בקובל היה איכותי, אמיץ וגאה בעצמו וביהדותו ולכן התארגנה בקהילה הגנה יהודית יעילה. עובדה היא, שבקובל לא היו מעולם פרעות ביהודים או פגיעות קשות בגופם או ברכושם. החינוך היהודי עמד במרכז הפעילות הציבורית. כמעט בכל רחוב היה "חדר" קבוע של מלמד מנוסה וותיק. בנוסף היו בקובל בתי מדרש, "תלמודי תורה", בתי תפילה, בתי כנסת למאותיהם, וכן בתי ספר מודרניים, שהידוע שבהם היה "בית הספר העירוני" לבנות ולבנים. כן היו בקובל בתי ספר פרטיים, שרובם עמדו על רמה גבוהה מאוד ושתי גימנסיות, לבנות ולבנים. ידועה הייתה גם הספרייה העברית בקובל, בה היה מבחר מעודכן של כל הספרים העבריים שהופיעו בווארשה, וכן בתי מסחר רבים לספרים, ספרי קודש וספרות חילונית כמו מילונים וספרות יפה. היו אפוא בקובל עניין גדול בתרבות עברית ויהודית, אלפי קוראי ספרים ועיתונים עבריים ויידיים, ופעילות ציונית, תרבותית ואמנותית אינטנסיביות באופן מעורר השתאות. ערב החורבן התקיים בקובל קיבוץ יהודים חי, תוסס, יצירתי, לאומי, תרבותי, מודרני, משכיל ובקיא בתרבות העברית, היהודית והכללית גם יחד. בראשו עמדו אישי ציבור מסורים, מוכשרים ומלאי התלהבות ודבקות שעיצבו את דמותה הרוחנית של יהדות קובל ותרמו לתפארתה ולתהילתה.

כאלה היו גם שני אישים דגולים שהלכו מאתנו, ואשר תרמו רבות להנצחתה של קהילת קובל המפוארת. אומר כמה מילים לזיכרם.

אלי מנדל הלך לעולמו ביום שבת, 28 במאָרס 2009, והוא בן למעלה מ-100 שנה. איש עניו היה, ציוני גדול, פטריוט ואוהב ספר ודעת, מראשוני החלוצים בעלייה השלישית, מתנדב ופעיל ציבור, אדם שיהודי קובל ו-והלין היו תמיד בראש מעייניו. אלי היה החבר הפעיל והוותיק ביותר בוועד ארגון יוצאי קובל ובאיגוד העולמי של ווהלין.

סבא רבא של אלי, רבי אליהו, היה רב בקובל. אחד מבניו, סבו של אלי, נתמנה לרב בית-הכנסת הגדול של קובל ובעל קריאה והיה מוסמך לערוך חופה וקידושין. לאחר שנפטר סבו, תפס אחיו יוסקה את מקומו כרב בית הכנסת הגדול של קובל. משפחת מנדל הייתה גדולה ועניפה, ומגוונת בהשקפותיה ואמונותיה. חלק מבניה ובנותיה היו שומרי מצוות ורבנים ואילו האחרים היו חופשיים, עובדי בתי דפוס ידועים או בעלי מקצועות חילוניים אחרים, חלקם אפילו מהפכנים. בילדותו קיבל אלי חינוך מסורתי, ואחר כך למד בבתי ספר כלליים וחילוניים. הוא הצטרף לתנועת "הצופים" ואחר כך ל"שומר הצעיר". בהדרגה התקדם בתנועה ונתמנה למפקד הקן בקובל.

אביו של אלי, שמואל, היה בעל חנות למוצרי שוקולד בקובל, אותה ניהל יחד עם אשתו פייגה-לאה. אף שהיה חילוני, תרם מכספו לבית הכנסת הגדול של קובל ורכש עבורו את ארון הקודש המפואר. אלי עלה ארצה בשנת 1931 כחלוץ ואיש "השומר הצעיר". אלי הצטרף לקיבוץ עין הקורא ובהמשך דרכו מילא שורה של תפקידים ביטחוניים: ב"הגנה", בפלמ"ח, בצבא הבריטי ובשורות צה"ל. לאחר שהתאקלם בארץ, ביקש להעלות אליה את הוריו ואכן עלה בידו להשיג עבורם סרטיפיקט. הם עלו לארץ בשנת 1938 ונקלטו בה במהירות. אביו הצליח למצוא בארץ עבודה בתחום עיסוקו בקובל, בענף הממתקים. אלי עסק בתחום ההוצאה לאור ובמקביל עסק בפעילות ציבורית, בתחומים רבים. בשנות החמישים יסד את אירגון יוצאי קובל בישראל עם קבוצה מיוצאי עירו.

במשך עשרות שנים הקדיש אלי את מרצו הבלתי נלאה להנצחת קהילתו קובל, מוסדותיה המפוארים, אישיה, רבניה, בני הנוער הנפלאים שלה, יהודיה הפשוטים, אנשי עמל ויזע, שנאבקו על פרנסתם היומית וחלמו על מכורתם, ארץ-ישראל, על יצירתה ומפעליה הרוחניים והחומריים, בתי מדרשותיה וחסידיה.

הוא היה הרוח החיה מאחורי הוצאת ספר קובל, בשתי מהדורותיו. האנרגיה הרוחנית שלו אותה השקיע במפעל ההנצחה הייתה מופלאה ולא נחלשה גם בהגיעו לגיל מופלג. את מיטב כוחותיו הנפשיים וכישרונותיו תרם לפרוייקט בית הכנסת. אלי מסמל עבור בני הדור השני והשלישי סמל ודוגמה של נתינה. גולת הכותרת של מפעלו התייעודי היא כמובן הנצחת בית הכנסת הגדול של קובל, שהיה מקום ריכוזם של רוב יהודי קובל בטרם הירצחם בידי הגרמנים ושותפיהם האוקראינים. זהו מפעלו של איש אחד, נחוש ואידיאליסט, שהחליט להגשים חלום ולא חסך כל מאמץ להגשימו, זאת כדי להנציח את קדושי קהילת קובל שנרצחו באכזריות על לא עוול בכפם. אל מול קטני האמונה הצליח אלי להגשים את פרוייקט מודל בית-הכנסת, הנחשב כיום לאחד מן המודלים החשובים והמרשימים ביותר בתחום הנצחת בתי הכנסת שחרבו. אלי היה איש חזון ומעש עד לימיו האחרונים.

את זיכרונותיו על קובל, זיכרונות חיים, עסיסיים, מפכים, יהודיים כל כך, ביקש לחלוק עם רבים, כדי שהקדושים לא יישכחו, חלילה. פעילותו המבורכת של אלי כיושב ראש אירגון יוצאי קובל בישראל ובאיגוד העולמי של יוצאי ווהלין - תיזכר לעד.

אהרון (ארקה) שטיין הלך לעולמו בחול המועד פסח, ב-12 באפריל 2009, והוא בן 89 שנים. אהרון, בן דור ראשון ליוצאי קובל, היה איש אופטימי, חובב שירה ומוסיקה, איש ציבור פעיל ונמרץ משחר נעוריו, ששימש בתפקיד יושב ראש אירגון יוצאי קובל ויושב ראש האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין.

אהרון ייחס חשיבות רבה מאוד להנצחת קהילת קובל, ובמיוחד יקר היה ללבו שילובם של בני דור ההמשך, שילוב אליו חתר בהתמדה וללא ליאות. הוא הבין, כי כוחם ומרצם של יוצאי הדור הראשון לא יעמדו להם לאורך ימים וכי חובה היא להביא בהדרגה לשילובם המלא של בני דור ההמשך כדי שמורשת ההנצחה של קובל בפרט ווהלין בכלל לא תחלש ולא תכבה. אהרון, שהתנועה בקהילות ובנמרצות כבחור צעיר, גם אחרי שעבר שמונה עשורי חיים, היה פעיל בכל תחומי ההנצחה של קהילתו: בתייעוד זיכרונות בני קובל, בפירסום חוברת דפי המידע, באירועי אזכרה, במסיבות חנוכה, פורים ושאר חגי ישראל, בנסיעות לקובל לצורך שיפוץ אתר האנדרטה ושמירת הקשר עם הרשויות המקומיות, ובעידוד הדור הצעיר. במשך שש שנים כיהן אהרון כמזכיר אירגון יוצאי קובל בישראל, ולאחר מכן נבחר לתפקיד יושב ראש האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין. בכהונתו באירגון יוצאי ווהלין בישראל חולל אהרון פלאים, בזכות מרצו, כישוריו, סגולותיו האישיות וכושר מנהיגותו. עם התמנותו לתפקידו הרם כיושב ראש האיגוד העולמי הפצירו בו החברים שימשיך גם בתפקידו כיושב ראש האירגון אך הוא נאלץ להשיב פניהם ריקם.

אהרון היה מנהיג ציבור לכל דבר. הוא הנהיג את הוועד ואת הקהילה ביד בוטחת, הרחיב את תחומי פעילות האירגון וידו הייתה בכל. באירועים שימש כמנצח, זמר ונגן. זכורים נאומיו הנלהבים וחוצבי הלהבות, המשכנעים והגורפים. שליטתו במקורות הייתה מרשימה, והוא נהג לשבץ בנאומיו פסוקים מן המקורות, קולעים ומרחיבי דעת. המסר העיקרי שלו היה חובת הזיכרון וההנצחה: חובה מוטלת עלינו לזכור את קדושי קהילת ווהלין, ולמשימה זו נרתם בכל לב, בלא פשרות. אהרון ידע לרדת לעומקה של הטרגדיה שירדה על יהודי קובל אך גם לעלות לגבהים של חזון ותקווה להמשך. הוא שילב בדבריו חוש הומור מתובל ביידיש ועורר את ציבור המייסדים ובני הדור השני להשתתף וליטול חלק באירועים. פעילותו הייתה תכליתית-מעשית, וכל פעולותיו בוצעו בצורה מקצועית ויעילה.

אהרון התגלה כאופטימיסט וכאיש חזון המאמין בכוחו. הוא הרחיב את האירגון וביסס אותו, הקים את מפעל המלגות, העמיד דור שלם של פעילים, לקח על עצמו את הוצאת הביטאון "דפי מידע" ועל-ידי כך שמר על קשר קבוע עם הציבור, המתקשה להגיע לאזכרות ולאירועים. למרות קשיים בריאותיים ואסונות שפקדו את ביתו בשנות פעילותו הציבורית, ראה אהרון תמיד את טובת קהילת קובל לנגד עיניו ולא זנח אותה גם ברגעים הקשים ביותר. הוא חי כל חייו נאמן לעצמו ולמורשת קובל ו-ווהלין.

ראויים שני אישים אלה להוקרה ולהערכה על פעילותם למען שימור מורשת קובלת ולוואי שיימצאו להם ממשיכים מקרב בני הדור הצעיר, ברוח חזונם של אלי מנדל ואהרון שטיין זיכרם לברכה.

ד"ר גדעון גרייף